

סוגיה יב: גזרת מקח וממכר (2): שקילה ומדידה

**

רקע

לאחר הפסקה של דין מכשירי אוכל נפש חוזרת המשנה לדון בגזרת מקח וממכר [אנו נדלג על דין מוקצה שבסוף סוגיית מכשירי אוכל נפש, ונחזור להשלימו בסוף הפרק].

מקורות

- א. כח. "מתני' ר' יהודה אומר שוקל אדם בשר... ר"ש ברבי ובר קפרא"
 כח--כט: "מתני' לא יאמר אדם לטבח שוקל לי בדינר... הלכה למעשה אתא לאשמועינן"
 ב. תוס' ד"ה שמואל
 רי"ף טו. באלפס, "מאי כל עיקר... אתלת קרנא"
 טו--טז. "מתני' אומר אדם לחנוני מלא לי כלי זה... דאסור וכן הילכתא"
 ר"ן טז. באלפס ד"ה גמ' אבל, אבל, מודדת
 רא"ש סי' ט ד"ה גמ', "וחכמים אומרים אין משגיחין..."
 סי' יד, ד"ה [גמ']
 רמב"ם הל' שביתת יום טוב פ"ד הל' יט-כב
 ג. רשב"א כח. ד"ה אמר רב יהודה אמר שמואל
 ד. שו"ע סי' תק סע' ב-ג ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק ח, יג]
 סי' תקד סע' ד ומשנה ברורה [בעיקר: סק"ב]
 סי' תקיז סע' ג-ד ומשנה ברורה
 סי' שכג סע' א-ב ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק ז-ח]

רשב"א ד"ה אמר רב יהודה אמר שמואל

אמר רב יהודה אמר שמואל אפילו לשמרו מן העכברים. ואפשר לי לומר דלא אסרו לשקול אלא בלוקח מן הטבח ואי נמי בשותפין הבאין לחלוק ביניהם כר' חייא ור"ש ב"ר שזה כעובדין דחול אבל לשקול בתוך ביתו לדעת כמה יבשל מותר שכן אדם עושה בתוך ביתו. והכי משמע בירושלמי דגרסינן התם תני רשב"ג אומר אף מפיס אדם את עצמו בליטרא לידע כמה הגיע לו כי הא דר' מונא זבין חרובין דשמטתה ואתא ושאל לר' חזקיה וא"ל נהגין רבנן כהדא דרשב"ג, ומיהו בגמריין לקמן בשלהי פרקין לא משמע הכי שהרי אמרו א"ר ירמיה בר אבא אמר רב האשה מודדת קמח ונותנת לתוך עיסתה ושמואל אמר אסור ותנא דבי שמואל מותר ואמר אביי השתא דאמר שמואל אסור ותנא דבי שמואל מותר [שמואל] הלכה למעשה אתא לאשמעינן דאסור, ומיהו אפשר דהלכה כרב ורב אפילו למעשה שרי, והא דירושלמי מסייע למאן דפסק כרב ואפילו למעשה שהרי אמרו דרבנן נהגין בה כרשב"ג.

הסבר הסוגיה

"רבי יהודה אומר שוקל אדם בשר כנגד הכלי או כנגד הקופיץ וחכמים אומרים אין משגיחין בכף מאזנים כל עיקר". [משנה כח.]

שתי משניות עוסקות בדין שקילה ומדידה, המשנה בדף כח עוסקת בדין שקילה, והמשנה בדף כט עוסקת בדין מדידה. שני האיסורים מקבילים זה לזה, ולכן הגמ' [כט.] משווה ביניהם.

הראשונים מנסחים את סיבת האיסור בשני ניסוחים שונים:

רש"י [כח. ד"ה ר' יהודה אומר] מפרש ש"אסור לשקול בליטרא דהיינו מעשה חול".

הרמב"ם [פ"ד הי"ט] מפרש: "דברים רבים אסור ביום טוב משום גזירת מקח וממכר".

לדעת הרמב"ם שקילה ומדידה מרכיבים בסיסיים במקח וממכר, וחכמים גזרו שלא לקנות ולמכור בצורה המאפיינת מקח וממכר. לדעת רש"י שקילה ומדידה מעשה חול, ולכן אסרו אותם חכמים.

מהסברו של הרמב"ם משמע שרק שקילה ומדידה הקשורות למקח וממכר אסורות, ולכן אסור לשקול ולמדוד כשקונה מחנוני, ואסור לשקול ולמדוד כשמחלק עם חברו אוכל שנקנה מחנוני, אבל שקילה ומדידה שאדם שוקל ומודד בתוך ביתו מותרות.

בשיטת רש"י יש להתלבט האם שקילה ומדידה עצמן מהוות "מעשה חול" או שרק שקילה ומדידה לצורך מקח וממכר מהוות "מעשה חול". רש"י בפירושו לגמ' [כט.] האומרת שאסור למדוד שעורים ולתת לפני בהמתו, עונה בפירושו על התלבטות זו. רש"י [ד"ה לא ימוד אדם קב שעורין] מפרש: "לא ימדוד אדם קב שעורין אפילו ליתן לבהמתו שנראה כמודד למכור". רש"י מרחיב את האיסור אף למדידה ביתית, אבל הוא מפרש שהאיסור מפני שנראה כמודד ומוכר. מוכח מפירושו, ששקילה ומדידה שאינן יכולות לשמש למקח וממכר מותרות ביום טוב, ולכן מותר לאדם למדוד את גובהו ולשקול את משקלו בשבת וביום טוב.

הרשב"א [ד"ה אמר רב יהודה] דן בגדר איסור שקילה ומדידה בשבת וביום טוב, ומוכיח מהירושלמי שמותר לאדם לשקול בתוך ביתו. הוא מקשה על חידושו מהגמ' [כט.] האומרת שאסור לאשה למדוד קמח כדי לתנו בעיסתה, מוכח שכל שקילה ומדידה אסורה בשבת וביום טוב. מסביר הרשב"א ששמואל האוסר לאשה למדוד קמח סובר שכל שקילה ומדידה אסורה, אבל לרב המתיר לאשה למדוד קמח לעיסתה רק שקילה ומדידה מחנוני או בחלוקת אוכל שנקנה מחנוני אסורה.

הרמב"ם [פ"ד הכ"ב] פוסק שאסור לאשה למדוד קמח לעיסתה, ואסור לאדם למדוד את השעורים שנותן לפי בהמתו, מוכח שכל שקילה ומדידה היכולות להראות כשקילה ומדידה של מקח וממכר אסורות, אף כשמודד בביתו לצרכיו הפרטיים.

רבנן ורבי יהודה [כח.] חולקים בגדר איסור שקילה ומדידה ביום טוב. רבי יהודה סובר שרק שקילה כדרך שקילה בחול אסורה, ולכן אסור לשקול כנגד משקולת או כנגד חתיכה אחרת, אבל מותר לשקול כנגד כלי או קופיץ. חכמים סוברים שכל שקילה אסורה אף כשאינו שוקל כדרך השקילה ביום חול.

רבנן ורבי יהודה [כט.] נחלקו גם בגדר מדידה ביום טוב. רבנן אוסרים רק כשעושה מעשה מדידה, אבל מתירים, לדעת רבא, למלא כלי המיוחד למדידה. רבי יהודה אוסר שימוש בכלי המיוחד למדידה, אף כשאינו מציין כמות.

מסבירה הגמ' שרבי יהודה מחמיר במדידה ומקל בשקילה ד"התם בשאינו מיוחד למדה הכא מיוחד למדה", ורבנן מחמירים בשקילה ומקלים במדידה ש"התם קא עביד כדעבדין בחול הכא לא קעביד כדעבדין בחול דעבדי אינשי דמקרי חמרא במנא דכילא ושתו". לדעת רבי יהודה חכמים לא אסרו שקילה ומדידה, אלא אסרו שימוש בכלים העומדים לשקילה ומדידה. לדעת רבנן חכמים אסרו שקילה ומדידה, אבל מילוי כלי מדידה מותר מפני שהוא אינו משמש בהכרח למדידה אלא יכול לשמש לאיחסון.

סיכום

נחלקו התנאים בדין שקילה ומדידה בשבת וביום טוב. רבנן סוברים שעצם השקילה והמדידה אסורות, רבי יהודה סובר שהשקילה מותרת, ואסור להשתמש בכלים המיועדים לשקילה ומדידה.

נחלקו הראשונים האם כל שקילה ומדידה אסורה, או שרק שקילה ומדידה לצורך מקח וממכר אסורות. הרשב"א לומד מדברי רב האומר ש"מודדת אשה קמח ביום טוב ונותנת לתוך עיטתה", שחכמים אסרו רק שקילה ומדידה לצורך מקח וממכר ומותר לאדם לשקול ולמדוד לצרכיו האישיים. הרמב"ם פוסק כשמואל שאסור לאשה למדוד קמח ביום טוב, ומוכח שהוא אוסר אף שקילה ומדידה שאדם שוקל בתוך ביתו.

רש"י מפרש שאסור למדוד קב שעורין ולתת לבהמתו מפני "שנראה כמודד למכור". משמע שאסור לשקול ולמדוד רק דברים נמכרים, שעליהם ניתן לומר שמדידתם נראת כמדידה לשם מכירה, אבל מדידת גובה וחום הגוף, וכן שקילת אדם מותרות בשבת וביום טוב.

הלכה

השו"ע [סי' תק סע' א] פוסק שאסור לשקול אפילו בתוך ביתו כדי לדעת כמה לבשל, ואפילו לשקול מנה כנגד מנה. הוא פוסק שאסור לטבח אומן לשקול בידו, אבל המשנה ברורה [סקי"ג] מביא שהפוסקים התירו לטבח אומן לשקול בידו לצרכיו האישיים.

השו"ע [סי' תקד] פוסק שמותר לאדם למדוד תבלין בשביל שלא יקדיח תבשילו, והמשנה ברורה מוסיף שמותר רק אם בחול דרכו במדידה ולא באומד.

השו"ע [סי' שכג סע' א] פוסק שמותר לקונה למלא כלי המיוחד למדידה, אבל אסור לחנוני למלא כלי המיוחד למדידה ולשפוך לתוך כליו של קונה.

השו"ע [סי' שו סע' ז] פוסק שמותר למדוד בשבת מדידה של מצוה, ולכן מותר למדוד לצורך חולה שרפואת הגוף מצוה. משמע שלדעתו כל שקילה ומדידה אסורות ביום טוב, אפילו כששוקל ומודד דברים שאינם נמכרים [עיי' משנה ברורה סקל"ו].